

being. The symbolism is rooted in the nature of human being organism activity and is conditioned by «creative depths». The symbolism is not the result of free interpretation; its basis is secret nature of human being essence. The philosopher underlines the fundamental fact of initial unity of subject and object on the basis of corporality functioning in the course of spiritual practice.

3. According to P.Florensky view the important role in the forming of symbolic world is in sense organs activity. So the philosopher refers not to gnosiological aspect of functioning, but to metaphysical, psychological and symbolic aspects, which interconnected between each other on the basis of symbolic action. The question of development of spiritual practices symbolism, based on the sense organs activity of spiritual man is raised up.

4. The organic unity of physiological and psychical (in particular, will) levels of being, their resonance synthesis in the course of symbolic and creative process of spiritual practice caused the generation of energy of special type. The special attention is paid by philosopher to the energy, modulated by word sounds and resulted by summing effect of the whole organism of human being. The energy, modulated by the whole thin corporal and psychical system of human being nature, formed in the process of spiritual practice is the instrument of harmonic interaction of human being and the Universe.

5. The ideas of P.Florensky, formulated on the basis of orthodox religiousness analysis, can be methodological basis for studying both peculiarities of separate types of religion, and the phenomenon of spirituality on the whole. It will be the basis for world picture forming, the centre of which is spiritual human being.

УДК 17.023.34:821.161.1

Я. Є. Блоха

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ В.Г. КОРОЛЕНКОМ КАТЕГОРІЙ «ЩАСТЯ», «МОРАЛЬ», «ДОБРО» ТА «ЗЛО»

Розглянуто особливості тлумачення українським мислителем, гуманістом та правозахисником кінця XIX – початку XX ст. Володимиром Галактіоновичем Короленком провідних категорій етики та моральної свідомості у його публіцистичній, художній та епістолярній спадщині.

Ключові слова: щастя, добро, зло, мораль, моральна свідомість.

Не зважаючи на встановлену думку про Володимира Галактіоновича Короленка як виключно письменника, гуманіста, правозахисника, громадського діяча, філософські інтереси мислителя виражені з більшою визначеністю, ніж прийнято вважати. Він, звичайно, не був мислителем-теоретиком у прямому розумінні цього слова, його не можна вважати людиною, яка присвятила себе філософській праці як такої: його судження з питань суспільного життя та філософії мають фрагментарний характер, іноді одне висловлювання суперечить іншому. Але це був живий і допитливий розум із великою потребою побудови самостійних відповідей на найскладніші питання життя, з яскраво вираженим тяжінням до цілісного й різнобічного світогляду та пристрасною потребою втілення в життя тих принципів, які були продуковані філософією.

Теоретичні пошуки мислителя знайшли своє відображення в його творчості, у постановці низки філософських питань у художніх творах, що дає можливість виділити в творчому спадку В. Короленка певне коло творів із філософсько-світоглядною проблематикою («З двох боків», «Вночі», «Сліпий музикант», «Сказання про Флора, Агріппу і Менахема, сина Іегуди»; «Тіні», «Необхідність», «Мороз»). У своїх творах В. Короленко визнавав існування об'єктивного світу та його матеріальність, переконував у необхідності пізнання зовнішнього світу та його об'єктивних законів, вчив поважати точне, теоретичне знання, вірити у

Keywords: spirituality, spiritual practice, symbol, word, corporality, energy.

References:

Florenskiy, P 1990, Stolp i utverzheniye istiny: sochineniya v 4-kh tomakh (Pillar and ground of the truth: works in 4 volumes), Vol. 1 (1), "Pravda" publ., Moscow.

Florenskiy, P 1999, U vodorazdelov mysli: sochineniya v 4-kh tomakh (Near the watershed of thought: works in 4 volumes), Vol. 3 (1), "Mysl'" publ., Moscow

Gazarova, E 2002, Psikhologiya telesnosti (Psychology of corporeality), Institut obshchegumanitarnykh issledovaniy, Moscow.

Gomilko, O 2001, Metafizyka tilesnosti: kontsept tila u filofs'komu diskursi (Metaphysics physicality: the concept of the body in philosophical discourse), Nauk.dumka publ., Kyiv.

Khoruzhiy, SS 1998, K fenomenologii askezy (To phenomenology of austerity), Izdatelstvo gumanitarnoy literatury, Moscow.

Merlo-Ponti, M 2001, Fenomenologiya spriyniattia (Phenomenology of perception), Ukr. Tsentri dukh. Kul'tury, Kyiv

Osipov, AO 2008, Ontologiya dukhovnosti: monografiya u 2-x knyгах (Ontology of spirituality: monograph in 2 books), Vol. 1, MDGU named after P. Mogyla publ., Mykolayiv.

Yung, KG 1997, Mysterium Coniunctionis, "Refl-book" publ., Moscow.

Надійшла до редколегії: 1.09.2013 р.

людський розум, у можливості людини впливати на навколишній світ тощо. Філософське спрямування його мислення виражалось у низці мотивів і в творах, у яких, здавалось би, прямо не піднімалися філософські теми. Філософське спрямування визначило й певні моменти його художньої творчості.

В. Короленко детально розглядав декілька філософських проблем: про співвідношення буття і свідомості; про безсмертя людини; про сутність моралі; про свободу волі та необхідності; низку питань релігійного змісту тощо. Лише розглядаючи філософські міркування В. Короленка з урахуванням його соціально-політичних і історико-філософських поглядів, і тісно пов'язуючи формування та розвиток його світогляду з політичною, філософською й літературною боротьбою доби, можна узагальнити погляди мислителя на світ, показати оригінальність багатьох його висловлювань та історичну закономірність, висування на перше місце низки нових проблем порівняно з поглядами революційних демократів 60-х років XIX століття.

Значну увагу В. Короленко приділяв і аналізу основних категорій етики (щастя, добро, зло) та етичній проблематиці (характеристиці моралі різних прошарків суспільства), що було зумовлено народницькими поглядами, якими мислитель захоплювався у 80-х роках XIX століття. У даний період для більшості вільнодумної російської інтелігенції стала очевидною неспроможність практичних форм і методів боротьби за

соціальну справедливість, висунутих народниками. Але була й інша сторона теорії народників – етична. Етичне багатство народницької теорії, героїчна жертвовність та висота духу народницької інтелігенції не могли бути беззастережно відкинуті радикально налаштованими представниками рубежу століть, оскільки нової етики, рівної за значенням народницькій, у цей час по суті ще не було створено (Korolenko) [1].

Розв'язання даної проблеми було започатковане наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Ніною Давидівною Петропавлівською в роботі «В нас входят другие, и мы входим в других...»: О морально-этической позиции В. Г. Короленко» (Petropavlovskaya 1988) [2]. На початку ХХІ ст. морально-етичну проблематику в творчості В. Г. Короленка досліджував доктор філософських наук, професор кафедри філософії та соціальних дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ Павло Миколайович Ямчук у статтях «Українська християнсько-гуманістична філософія як форма опору теорії та практиці радикального постпросвітництва» (Yamchuk 2011a) [3] та «Щоденник» Володимира Короленка й універсальна гуманітарна проблема осмислення філософсько-буттєвих реалій доби радикального постпросвітництва» (Yamchuk 2011b) [4], де розглядає християнсько-гуманістичний філософський універсум опору теорії та практиці радикального постпросвітництва, що його було виявлено в світогляді та бутті мислителя та досліджує провідні концепти філософсько-рецептивного сприйняття багатоаспектної проблеми буття людини в епоху радикального постпросвітництва українцем з ментального осмислення реальності Володимиром Короленком.

Однак праці, присвячені аналізу філософсько-етичних поглядів В. Короленка, становлять собою переважно статейні матеріали, в яких етична проблематика творчості мислителя, гуманіста і правозахисника розглядається лише побіжно.

Мета статті полягає в дослідженні морально-етичної проблематики у публіцистичній, художній та епістолярній спадщині В. Г. Короленка, зокрема характеристикі особливостей тлумачення мислителем категорій «щастя», «мораль», «добро» та «зло».

В. Короленко, відповідно до власного розуміння сутності особистості, вважає, що духовність людини, її моральність не є результатом діяльності її фізіологічних органів, а є продуктом соціальним. Моральність не є внутрішньою необхідністю, притаманною людині від народження. Вона виробляється у процесі життєдіяльності під впливом соціальних умов. До того ж різні умови життя породжують і різноманітні уявлення про добро і зло, про те, що добре і що погане, тобто різну моральність (Korovina 2011, p. 84) [5, с. 84].

Детально аналізуючи в художній та епістолярній спадщині категорії «мораль» та «моральна свідомість» мислитель акцентує увагу на неоднорідності суспільної свідомості. У повісті «У поганому товаристві» (1885 рік) стикаються два типи моралі: мораль людини, яка виховувалася в забезпеченій сім'ї, і мораль злидня. Син судді, хлопчик, який увібрив у себе основні моральні норми свого середовища, потрапляє у суспільство жебраків. Він змушений зіштовхуватися з тим, що крадіжка в середовищі нових знайомих уважається явищем природним і схвальним, адже для них – це спосіб виживання. Високоморальним вчинком вважається нагодувати голодну і хвору дитину, принести їй хліба

або м'яса, а те, що м'ясо взяли у товстого капелана, не може викликати осуду, оскільки «об'їдання йому дуже шкідливе». «Ми всі, – розмірковує бідний Тибурцій, – страждаємо більше від зайвої худоби, а тому деяку кількість харчів не можемо вважати для себе зайвою...» (Korolenko 1935, p. 77) [6, с. 77]. Їхня мораль витікає з необхідності вижити. І вона не може бути зрозуміла й тим більше сприйнята на іншому полюсі життя – в середовищі багатих. В. Короленко не виправдовує крадіжку умовами життя, а робить висновок про те, що тип моралі пов'язаний із соціальним середовищем: різні соціальні умови породжують різні (іноді протилежні) типи моралі.

Поруч з типами моралі В. Короленко розрізняє внутрішню і зовнішню культуру особистості. Внутрішня культура складає загальний фон учинків і дій особистості. Вона виявляється в поведінці «просто, невимушено і твердо. При цьому першою ознакою такої справжньої власної гідності є спокійна повага до себе й інших» (Korolenko 1953, p. 231) [7, с. 231]. Внутрішня культура завжди більшою або меншою мірою виявляється у зовнішній поведінці, й таким чином виникає поєднання зовнішнього та внутрішнього. Ця гармонія порушується, якщо суб'єкт постійно говорить про «свою честь», носить її перед собою, ніби ковчег, у якому міститься щось дороге, цінне, але для нього зовнішнє» (Korolenko 1953, pp. 231–232) [7, с. 231–232]. Такий суб'єкт постійно оберігає честь від можливих посягань і в її ім'я здатен образити й розтоптати гідність іншого. У даному випадку можна, говорити про повну відсутність внутрішньої культури особистості. Справжня мораль, з точки зору В. Короленка, робить своїм головним принципом найбільше щастя найбільшій кількості людей. Турбота про власне благополуччя і процвітання не поєднується з моральним началом. «Найсуттєвіше значення морального начала, – пише В. Короленко у листі до К. Вентцеля, – ось у чому: у людині зіштовхуються різні прагнення, іноді найпротилежніші поривання; прислуховуючись до голосів цих своїх, особистих навіювань, людина перебуває у нерішучості, куди йти, на чому зосередити зусилля. Це роздоріжжя, на якому кожен може опинитися майже не щохвилини. Ось тоді, у такі моменти з цієї мертвої точки повинне вивести людину певне рушійне начало, яке за точку опори обирає де що, що знаходиться зовні або вище імпульсів, що стикаються. Це й є зерно, сутність морального чуття» (Korolenko 1956) [8]. Тут В. Короленко має на увазі ту обставину, що справжня мораль повинна бути спрямована назовні, тобто на інших людей, а не турбуватися про власне життя або розвиток особистості.

Розкриваючи питання природи справжньої моралі, мислитель в «Історії мого сучасника» розкриває питання моральних витоків революції і моралі самих революціонерів, які здійснюють переворот, зауважуючи, що «багато чого було б у нас по-іншому, якби було більше тієї несвідомої, нелогічної, але глибоко вкоріненої моральної культури, яка не дозволяла б певним почуттям зовсім легко, майже без опору, слідувати за «раскольниковськими» формулами... А руки доволі часто зовсім легко піднімалися і тепер ще піднімаються на багато що, на що не слід би було» (Korolenko 1954a, p. 389) [9, с. 389]. Але не лише безпосередньо до революціонерів було це звернення. Воно стосувалось усього народу в цілому. І сьогодні ми спостерігаємо низький рівень моральної культури

в нашому суспільстві, і до цього часу руки уже наших сучасників піднімаються на те, що не слід.

Провідним поняттям етики та моральної свідомості для В. Короленка було поняття «щастя», проблема досягнення якого червоною ниткою проходить крізь усю його творчість і яке він називав основою для життя людини, стверджуючи, що «всі ми зобов'язані бути здоровими і щасливими» (Korolenko) [1].

Право людини на щастя завжди сприймалося філософами й мислителями як невід'ємна умова людського існування. Однак жодна суспільно-економічна формація не змогла втілити його на практиці. У II половині XIX століття питання досягнення людиною особистого щастя виявились нерозривно пов'язаним із основними проблемами російського життя, повз які не міг пройти жоден великий мислитель. Так, наприклад, у виконанні свого обов'язку та відмові від особистого щастя вбачають зміст людського життя літературні герої І. Тургенева. Л. Толстой у 80-ті роки XIX століття у своїх релігійно-філософських трактатах перетворився на суворого проповідника аскетизму: «все скінчиться одним і тим же: стражданнями і смертю, знищенням; тільки три аршини землі, зрештою, і потрібно людині» (Korolenko) [1]. На противагу йому, зовсім протилежних поглядів притримувались російські революціонери 60-х років. Відмова від щастя так чи інакше веде до примирення з життям, з його ворожим людині становищем. І навпаки, утвердження законних і природних прав людини на щастя має неминуче вести до прагнення змінити життя, зробити його устрій розумним, згідно людської природи. Так, зокрема, вважали герої роману М. Чернишевського «Що робити?» (Korolenko) [1].

В. Короленко, вступаючи у філософську полеміку, яка не припинялась у російській літературі та суспільному житті кінця XIX – початку XX століття, до межі загострює свою позицію, стверджуючи, що «Людина створена для щастя, як птах для польоту» (Korolenko 1954b, p. 88) [10, с. 88]. Цей афоризм включений мислителем в оповідання з символічною назвою «Парадокс», центральною постаттю якого став каліка, який не мав жодних засобів до існування і змушений заробляти собі на життя, демонструючи свою потворність та здатність писати, не маючи рук. Здавалося б – перед нами людина, зовсім віддалена від свого покликання на землі. Але саме вона пише для здивованого і принаймні благополучного натовпу вже згадану фразу. З одного боку, такий вибір В. Короленка є зовсім не випадковим. Мислитель тим самим намагається показати, що не матеріальні статки й навіть не досконалість фізичної організації людини становлять зміст її життя. І людина, яка внаслідок непередбачених обставин свого життя стала інвалідом, має бути такою ж щасливою, як будь-яка інша. З іншого боку, саме в цьому і міститься парадокс, адже саме така людина краще й гостріше усвідомлює своє основне покликання.

Проте, розвиваючи свою думку далі В. Короленко докладно фіксує зміни почуттів такої людини, виразу її обличчя і погляду, завдяки чому за зовнішнім цинізмом каліки відкриваються його справжні почуття, читач цього оповідання все більше переконується, що й такий людині дані хвилини щастя. З'ясується, що каліка розумний і цілком закономірно гордиться своїм розумом, до того ж він здатен цінувати добро й жваво відгукується на нього, хоча це і не так просто відразу помітити. Більше того, йому добре відомий один з

основних моральних законів, згідно з положеннями якого допомогти самому собі, бути щасливим можна тільки в тому випадку, коли допоможеш іншому, тим самим зробивши щасливим ближнього. Тому він не забуває із зароблених ним грошей віддати найбільшу за вартістю монету першому зустрічному жебраку і чим може допомагає своїм племінникам (Korolenko) [1].

У «Епізодах з життя шукача» (1878 рік) В. Короленко проголошує думку про щастя як активну життєву позицію людини у її ставленні до власного життя. Мислитель розвиває дану тезу в «Листах до П. Івановської», зазначаючи, що «життя взагалі – у найменших і найбільших своїх проявах – вираз загального великого закону, основні риси якого – добро і щастя. А якщо немає щастя? Ну, що ж, виключення не спростовує правила. Немає свого – є чуже, адже загальний закон життя є щоденне прагнення до щастя і якомога швидше його здійснення...» (Korolenko 1930, p. 64) [11, с. 64].

В оповіданні «Парадокс» В. Короленко показує глибоке протиріччя, яке досить часто виникає між покликанням людини, змістом її життя і самим життям. Парадоксально сподіватися на щастя кожному з нас у суспільстві, де права одних реалізуються за рахунок безправ'я інших. І звідси друга частина афоризму, на яку рідко посилаються дослідники: «Людина створена для щастя, але щастя не завжди створене для неї» (Korolenko 1954b, p. 86) [10, с. 86]. Неминучі труднощі, щоденні клопоти, втрати близьких, боротьба за існування – разом із собою приносять людині ті чи інші нещастя. І як же можна бути щасливим, коли навколо мільйони нещасних, голодних, пригноблених, обмежуватися тільки проголошенням права людини на щастя?

Вирішення даного протиріччя В. Короленко вбачає в духовному світі особистості: хтось прагне до особистого щастя, а хтось щасливий завдяки щастю іншого. Тим самим, і розуміння самого щастя у людей різноманітне. В «Епізодах з життя шукача» виділяється ціла соціальна група, щастя якої становить боротьба за щастя іншого: «Люди часто бувають такими: власного щастя в них точно немає: все чужого горя шукають» (Korolenko 1930, p. 77) [10, с. 77]. У подібному випадку найбільш страждаючими варто назвати людей, які входять до однієї з трьох груп: 1) бідні селяни, жебраки; 2) хворі, поранені, тобто ті, які відчувають фізичні страждання; 3) люди, які вбиті горем або відчувають інші душевні страждання. Але найбільш знедоленою буде хоча й розумна, але досить цинічна людина, яка у своїх нещастях часто звинувачує інших людей, вважаючи, що саме вони призвели її до таких несприятливих для неї умов життя, і саме тому, як писав в одному з листів В. Короленко, «все-таки загальний закон життя є прагнення до щастя і все більш широке його здійснення» (Korolenko) [1]. Правило парадоксу: закон справедливий, якщо його дія виявляється в найбільш несприятливих для його прояву умовах.

Проблема досягнення щастя поставлена В. Короленком не лише в психологічному, а й у соціальному плані, адже мислитель вважав щастя найвищим ступенем душевного здоров'я (Korolenko 1955, p. 46) [12, с. 46]. У такому розумінні воно не залежить ні від фізичного стану особистості, ні від її соціального статусу, а пов'язане зі станом душі людини, з багатством її духовного світу і культури. Проте особистість не може бути ізольована й зациклена на самій собі. Вона є необхідною часткою суспільства. І

соціальне середовище не завжди сприяє досягненню її душевного здоров'я, що врешті-решт і становить найголовніший еквівалент її щастя. Але в житті іноді буває й навпаки, соціальні умови досить часто стають нездоланною перешкодою на шляху до щастя.

На шляху до щастя людини можуть стояти різноманітні перепони: фізичні недуги (образ «феномена» в оповіданні «Парадокс»), соціальна несправедливість (герой оповідання «Сон Макара»), відсутність високих ідеалів або просто віри (перевізник Тюлін із оповідання «Річка виграє»). Однак фізичні недуги можна подолати, знайшовши своє місце в житті, в суспільному служінні (саме про це свідчить доля Петра Попельського із повісті «Сліпий музикант»). За будь-якого суспільного ладу можна знайти таку справу, яка принесе як задоволення, так і користь іншим. Про це свідчить доля самого В. Короленка, який пережив декілька політичних переворотів, але за будь-якого ладу не втратив присутності духу, не впадав у відчай і меланхолію. Люди, які знали В. Короленка, у своїх спогадах завжди вказували на його цілковиту зібраність, впевненість і задоволеність своєю долею. «Вимагаючи для людини щастя, – зазначала, зокрема, Н. Петропавловська, – він боровся за чуже щастя і, навіть незважаючи на свою багатостраждальну долю, був – що ясно впадає в очі – щасливий сам» (Petropavlovskaya 1988, p. 3) [2, с. 3].

Проблема щастя також пов'язується мислителем з проблемою служіння батьківщині й своєму народові. У повісті «Сліпий музикант» В. Короленко прямо ставить запитання: «Що таке людське щастя?» (Korolenko) [1]. Герой цього художнього твору, сліпонароджений хлопець, подолавши своє особисте страждання, знаходить себе в служінні суспільству.

Дану думку мислитель розвиває у брошурі «Віра батьків», стверджуючи наступне: «У наш надзвичайно бурхливий час, коли йде перебудова форм людського життя, коли в широкому масштабі переоцінюються всі людські цінності, коли переоцінка ця, як наприклад, на полі політичному, пересягає іноді межі всякої можливості, коли люди, здається, втратили вже будь-який критерій і в невпинній погоні за знищенням нещодавніх, можливо, найсвятіших своїх переконань загубили всяку міру й готові з легкістю відкидання порваних калощів або забруджених ганчірок хапатись за нові, більш принадливі ідеї, переконання, – є деякі цінності, до яких певна частина суспільства людського ставиться не інакше, як з побожністю, якимось особливим поклонінням. Цінності ці – глибокі, хоча, можливо, в більшості своїй прості й переходять, так би мовити, спадково від батьків, дідів, прадідів» (Korolenko 1919, p. 3) [13, с. 3].

Таким чином, можемо стверджувати, що провідною категорією етики для В. Короленка було «щастя», проблема досягнення якого червоною ниткою проходить крізь всю його творчість і яке він називав основою для життя людини. На шляху до щастя людини можуть стояти різні перепони: фізичні недуги, соціальна несправедливість, відсутність високих життєвих потреб, ідеалів або просто віри. Однак фізичні недуги можна подолати, знайшовши своє місце в житті, в суспільному служінні. За будь-якого суспільного ладу, переконує мислитель, можна знайти таку справу, яка принесе задоволення тобі й користь іншим.

Наряду з категорією «щастя» у повісті «Сказання про Флора, Агріппу і Менахема, сина Іегуди» В. Короленко

розглядає інші основоположні етичні категорії – «добро» та «зло». Моральне добро і моральне зло є універсальними протилежностями, які взаємно заперечують одне одного і разом з тим завжди існують в єдності. Вони виступають критерієм розрізнення морального та аморального у свідомості й поведінці людини. Проте при визначенні категорій «добро» і «зло» потрібно враховувати принципово важливий момент: конкретні уявлення про те, що постає у наших відношеннях до дійсності добром чи злом, є мінливими, варіативними, багатоманітними, і тому якщо поставити перед собою завдання перерахувати все, що може для якихось людей в якихось ситуаціях постати добром чи злом, такий перерахунок навряд чи можна завершити. Звідси ціла низка звичайних людей і різного роду мислителів роблять дуже простий висновок: добро і зло визначити неможливо, оскільки їх прояви є надзвичайно різними і строкатими. Більше того, часто стверджується: те, що тут і зараз є добром, там і тоді-то може бути злом, як і навпаки. Таким чином, релятивізм, тобто тлумачення добра і зла як явищ цілком відносних, є неприйнятним, оскільки він повністю дезорієнтує в моральних оцінках тих чи інших дій. Так само непринятною постає і позиція ригоризму (суворість), яка вимагає від людини того, щоби вона завжди і обов'язково в певних ситуаціях чинила те ж саме і однозначно; будь-які відхилення від усталеного взірця дії сприймається ригоризмом як аморальність і гріх.

Прикладом морального ригоризму може слугувати вимога кантівської етики: «Ти повинен, отже ти можеш». Вона впливає із кантівського категоричного імперативу: «дій згідно такій максимі, керуючись якою ти в той же час можеш побажати, щоби вона стала загальним законом». І. Кант наполягав: так як людина істота слабка, недосконала вона мусить виконувати категоричний імператив за будь-яких умов, не зважаючи на обставини, на те, подобається це їй чи ні. Не менш категорично (хоча і не безпідставно) Кант стверджував, що в світі не було жодного людського вчинку, мотив якого був би чисто моральним (Petrushenko & et al 2008, p. 58) [14, с. 58].

В. Короленко у повісті «Сказання про Флора, Агріппу і Менахема, сина Іегуди» описує збройне повстання іудейського народу проти римлян, але в ньому відчутні прозорі натяки на боротьбу російських революціонерів 70-х років. Вождь повсталих, лицар «гнівної честі», гуманний і мужній Менахем, син Іегуди, такими словами доводить неминучість і законність насильницької боротьби з насильством: «Сила руки не зло і не добро, а сила; зло ж або добро в її застосуванні. Сила руки – зло, коли вона підіймається для грабежу і образи слабшого, коли ж вона піднята для праці та захисту ближнього – вона добра ... Вогонь не гасять вогнем, а воду не заливають водою. Це правда. Але камінь дроблять каменем, сталь відображають сталлю, а силу – силою...» (Korolenko 1954c, p. 192) [15, с. 192].

Таким чином, аналізуючи категорії «добро» та «зло» мислитель зауважував, що одна й та ж дія, в залежності від того на благо чи нещастя іншого вона спрямована, може бути як доброю, так і злою.

Своєю творчістю мислитель вчив, як потрібно жити, погоджуючи свої інтереси з інтересами інших, як вистояти в найскладніших життєвих ситуаціях. По-перше, – стверджував мислитель, – необхідно завжди залишатися оптимістом.

По-друге, усвідомлення того, що кожна людина

зокрема і суспільство в цілому мають потребу в моральному оздоровленні, в чіткому розумінні того, що не звідкись згори чи збоку, а від конкретної особистості, її морального й духовного змісту, залежить таке майбутнє людства, за якого будуть створені всі умови для щасливого існування кожного (Korolenko) [1].

Висновок. Загалом позиція В. Короленка в морально-етичному плані, як доречно зауважує П. Ямчук, нагадує пастернаківське «поверх бар'єрів», також сформульоване у 1917 році. Перебувати «поверх бар'єрів» для В. Короленка означало перебувати над ідеологіями в ім'я людини, а не в ім'я власної особливості позиції мислителя. Понадбар'єрність позиції мислителя дозволяє йому бути з усіма переслідуваними, зважати лише на буттєвий стан, а не на ідейний статус будь-якої жертви доби терорів. Він прагне, щоб в людському суспільстві панувала не тваринна ненависть до іншого, а кардинально протилежна їй духовна філософія, про яку творець кордоцентризму – П. Юркевич – висловився таким чином: «Коли тварини виявляють протилежні бажання, вони... доходять до взаємної ворожнечі, знищують одне одного – або досягають власних бажань через загибель інших, або ж самі гинуть. Людина як моральна особистість, не підлягає цій необхідності сліпо стикатися з людьми та ворогувати з ними на життя чи смерть. При будь-якій зустрічі протилежних бажань чи інтересів вона повинна звертатися до моральних вимог справедливості, яка вкаже їй, де і коли її бажання незаконні, де і коли вони суперечать благу її ближнього та благу загальному» (Yamchuk 2011a, p. 351) [3, с. 351]. Істинність наведеного міркування для української ментальності є незаперечною тією ж мірою, як і істинність цієї ж ціннісно-сміслової парадигми для В. Короленка, якому була світоглядно чужою доба, де не благо ближнього, а терор, який виправдовувався химерами майбутнього загального щастя, вигаданими не в нас ідеями соціалізму чи комунізму був законом буття.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку полягають у дослідженні особливостей трактування В.Г. Короленком основних філософських та етичних понять і категорій («діалектика», «метафізика», «скептицизм», «матеріалізм», «свідомість», «воля», «помста») у публіцистичній, художній та епістолярній спадщині.

Бібліографічні посилання

1. Короленко [Електронний ресурс] // Літературна енциклопедія : в 11 т. / [под ред. В. М. Фриче, А. В. Луначарского]. – М. : Изд-во Коммунистической академии, Советская энциклопедия, Художественная литература. 1929–1939. – Режим доступу : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/2424/Короленко
2. Петропавловская Н. Д. «В нас входят другие, и мы входим в других...»: О морал.-этич. позиции В. Г. Короленко / Н. Д. Петропавловская. – М. : Знание, 1988. – 64 с.
3. Ямчук П. М. Українська християнсько-гуманістична філософія як форма опору теорії та практиці радикального постпросвітництва / П. М. Ямчук // Філософські обрії. Науково-теоретичний журнал Ін-ту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України та Полтавського нац. педагог. ун-ту імені В. Г. Короленка. – Вип. 26. – К. ; Полтава, 2011. – С.127–149.
4. Ямчук П. М. «Щоденник» Володимира Короленка й універсальна гуманітарна проблема осмислення філософсько-буттєвих реалій доби радикального постпросвітництва / П. М. Ямчук // Філософські обрії. Науково-теоретичний журнал Ін-ту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

та Полтавського нац. педагог. ун-ту імені В. Г. Короленка. – Вип. 25. – К. ; Полтава, 2011. – С.22–42.

5. Коровіна Р. Наукові підходи до вивчення освітньо-філософських ідей у спадщині В. Г. Короленка / Р. Коровіна // Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. В. І. Сипченка]. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – Вип. LV. – Ч. III. – С.188–195.
6. Короленко В. Г. В дурном обществе / Владимир Галактионович Короленко. – М. : Гослитиздат, 1935. – 90 с.
7. Короленко В. Г. Собрание починений : в 10–и т. / Владимир Галактионович Короленко – М. : Гослитиздат, 1953–1956. – Т. 1 : Повести и рассказы. – 1953. – 496 с.
8. Короленко В. Г. Собрание починений : в 10–и т. [Електронний ресурс] / Владимир Галактионович Короленко – М. : Гослитиздат, 1953–1956. – Т.10 : Письма. 1879–1921. – 1956. – 717 с. – Режим доступу : http://az.lib.ru/k/korolenko_w_g/text_0890.shtml
9. Короленко В. Г. Собрание починений : в 10–и т. / Владимир Галактионович Короленко – М. : Гослитиздат, 1953–1956. – Т. 5 : История моего современника. – Кн. 1 – 1954. – 395 с.
10. Короленко В. Г. Парадокс / Владимир Галактионович Короленко // Собрание починений : в 10 т. – Том 2: Повести и рассказы. – М. : Гослитиздат, 1954. – С. 86–95.
11. Короленко В. Г. Письма к П. С. Ивановской / Владимир Галактионович Короленко. – М. : Издательство политкаторжан, 1930. – 273 с.
12. Короленко В. Г. Не страшное / Владимир Галактионович Короленко. – М. : Гослитиздат, 1955. – 62 с.
13. Короленко В. Г. Віра батьків / Володимир Галактионович Короленко; [пер. з рос. Семенко Василів]. – Полтава : Електрична друкарня Я. Е. Брауде, 1919. – 21 с.
14. Етика та естетика : Навчальний посібник / [В. Л. Петрушенко, І. М. Сурмай, Г. Ф. Карвацька, Л. І. Мазур, Ю. Г. Шадських; за ред. В. Л. Петрушенка]. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – 180 с.
15. Короленко В. Г. Сказание о Флоре, Агриппе и Менахеме, сыне Иегуды / Владимир Галактионович Короленко // Собрание сочинений. – Т. 2. : Повести и рассказы. – М. : Государственное издательство художественной литературы, 1954. – С. 216–224.

Блоха Я. Е. Особенности интерпретации В. Г. Короленко категорий «счастье», «мораль», «добро» и «зло»

Рассмотрены особенности толкования украинским мыслителем, гуманистом и правозащитником конца XIX – начала XX в. Владимиром Галактионович Короленко ведущих категорий этики и морального сознания в его публицистической, художественной и эпистолярном наследии.

Ключевые слова: счастье, добро, зло, мораль, моральное сознание.

Blokha Y. Particular interpretation of V.G. Korolenko categories «happiness», «morality», «good» and «evil»

The features of the interpretation of Ukrainian thinker, humanist and human rights activist of the late XIX – early XX century Vladimir Galaktionovich Korolenko major categories of ethics and moral consciousness in his journalistic, literary and epistolary heritage.

Keywords: happiness, good, evil, morality, moral consciousness.

References:

- ‘Korolenko’ (‘Korolenko’), *Literaturnaya entsiklopediya: v 11 tomakh*, ed. V. Friche, A. Lunacharskiy, Izd-vo Komunisticheskoy akademii, Moscow, viewed: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_literature/2424/Короленко>
- Korolenko, VG 1919, Vira bat'kiv (The faith of parents), Elektrychna drukatnia Ya. E. Braude publ., Poltava.
- Korolenko, VG 1930, Pis'ma k P. S. Ivanovskoy (Letters to P. Ivanovskaya), Izd-vo politkatorzhnan, Moscow.

Korolenko, VG 1935, V durnom obshchestve (In bad company), Goslitizdat publ., Moscow.

Korolenko, VG 1953, Sobraniye sochineniy: v 10-i t. (Collection of works: in 10 vol.), Vol. 1: Povesti i rasskazy. Goslitizdat publ., Moscow.

Korolenko, VG 1954a, Sobraniye sochineniy: v 10-i t. (Collection of works: in 10 vol.), Vol. 5: Istoriya moego sovremennika, 1 Book. Goslitizdat publ., Moscow.

Korolenko, VG 1954b, Sobraniye sochineniy: v 10-i t. (Collection of works: in 10 vol.), Vol. 2: Povesti i rasskazy. Goslitizdat publ., Moscow, pp. 86–95.

Korolenko, VG 1954c, Skazaniye o Flore, Agrippe i Menakheme, syne legudy: sobraniye sochineniy (The Legend of Flora, Agrippa and Menachem, the son of Yehuda), Vol. 2: Povesti i rasskazy. Gos. izd-vo khudozhestvennoy lit-ry, Moscow, pp. 216–224.

Korolenko, VG 1955, Ne strashnoye (Not scary), Goslitizdat publ., Moscow.

Korolenko, VG 1956, Sobraniye sochineniy: v 10-i t. (Collection of works: in 10 vol.), Vol. 10: Pis'ma. 1879–1921. Goslitizdat publ., Moscow, viewed: <http://az.lib.ru/k/korolenko_w_g/text_0890.shtml>

Korovina, R 2011, 'Naukovi pidkhody do vyvchennia osvity o-filosofskiykh idey u spadshchynni V. G. Korolenka' ('Scientific approaches to the study of educational and philosophical ideas of V. Korolenko's inheritance'), *Gumanizatsiya navchal'no-vykhovnoy protsesu: zbirnyk naukovykh prats'*, ed. by V. Sypchenko, Vyp. LV, Vol. III, SDPU publ., Slovyans'k, pp. 188–195.

Petropavlovskaya, ND 1988, "V nas vkhodiat drugie, i my vkhodim v drugikh...": O moral'no-etichnoy pozitsii V. G. Korolenko ("As other enter us, and we get into the other...": About moral-ethical. position of V. Korolenko), *Znaniye publ.*, Moscow.

Petrushenko, VL & et al 2008, Etyka i estetyka: navchalnyy posibnyk (Ethics and esthetics: tutorial), *Natsional'nyy universytet "L'vivs'ka politekhnika"* publ., L'viv.

Yamchuk, PM 2011a, 'Ukrayins'ka khrystyans'ko-gumanistychna filosofiya yak forma oporu teoriyi ta praktytsi radykal'nogo postprosvitnytstva' ('Ukrainian Christian-humanist philosophy as a form of resistance to the theory and practice of radical post-enlightenment'), *Filosofs'ki obriyi. Naukovo-teoretychnyy zhurnal Instytutu filosofiyy imeni G.S. Skovorody NAN Ukrayiny ta Poltav's'kogo natsional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni V. G. Korolenko*, Vyp. 26, Kyiv, pp. 127–149.

Yamchuk, PM 2011b, 'Shchodennyk Volodymyra Korolenko y universal'na gumanitarna problema osmyslennia filosofsk'obyuttedykh realiy doby radykal'nogo postprosvitnytstva' ('Diary of Vladimir Korolenko and universal humanitarian problem of understanding the philosophical and existential realities of radical post-enlightenment') *Filosofs'ki obriyi. Naukovo-teoretychnyy zhurnal Instytutu filosofiyy imeni G.S. Skovorody NAN Ukrayiny ta Poltav's'kogo natsional'nogo pedagogichnogo universytetu imeni V.G. Korolenko*, Vyp. 25, Kyiv, pp. 22–42.

Надійшла до редколегії: 10.09.2013 р.

УДК 18+7.01

О. Я. Муха

Інститут філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

БАГАТОШАРОВІСТЬ КОНТЕКСТУ ЕСТЕТИЧНОГО ОБ'ЄКТА У ЕСТЕТИЧНІЙ ТЕОРІЇ

Досліджується питання контексту: як внутрішнього, властивого художньому творові, так і зовнішнього, як складової естетичної ситуації, у якій відбувається зустріч суб'єкта із художнім предметом. Стверджується багат шаровість вказаних контекстів та важливість їх урахування у естетичній діяльності.

Ключові слова: горизонтальний контекст, внутрішній контекст, вертикальний контекст, зовнішній контекст, естетична ситуація, багат шаровість, естетичний аналіз, структурний підхід.

У сприйнятті естетичного об'єкта, яким сьогодні може бути не лише художній твір, але й, враховуючи сучасне розширення меж мистецтва, практично будь-який предмет, який ми вважатимемо естетичним та сприйматимемо у відповідний спосіб, надзвичайно важливим є урахування його контекстуального оточення. Зокрема, сама постановка питання про те, що робить мистецтво мистецтвом, часто змушує публіку говорити про спосіб оформлення та подачі об'єкта. Так, просте перенесення купки екскрементів із вбиральні чи вуличного хідника до виставкової зали зробить її інсталяцією, а до мистецького аукціону – витвором мистецтва з індексованою вартістю, вміщеним у каталоги та нагороджуваним відзнаками. Насправді, це не художньо-метафоричний пасаж, а реальна історія однієї із абсурдних, але надзвичайно вдалих маркетингових арт-акцій італійського митця П'єро Мандзоні, який у 1961 році продав аж 90 бляшанок із «100%-ним гімном художника» за еквівалент ваги золота¹.

Зважаючи на популярність питання, що ж робить мистецтво мистецтвом, цей приклад не так винятковий, як надзвичайно репрезентативний для сучасного арт-ринку, що включає в себе як концептуалістські пошуки, так і нові нематеріальні форми, на кшталт, наприклад, перфоменсів. У цікавий спосіб це питання

піднімається у голлівудській метафізичній притчі Interstate 60 (2002, режисер Боб Гейл) (у вітчизняному прокаті – «Траса 60»). Головний герой, Ніл Олівер, у своїй подорожі погоджується на роботу у т. зв. «Музеї підробок», де насправді зберігаються оригінали картин, але оформлення та атрибутика (зокрема, його робота полягає в імітації художньої роботи над завершеними оригіналами світових шедеврів) свідчать про протилежне. Сприйняття відвідувачів (які у більшості своїй об'єктивно не можуть володіти достатньою компетенцією для експертної оцінки картин), викликане саме оформленням, контекстом представлення експозиції.

Переконаливо доводить цей факт контекстуальної визначеності здійснений нещодавно у Вашингтонському метро експеримент всесвітньо відомого скрипаля Джошуа Белла, який виконуючи впродовж 45 хвилин одні із найскладніших скрипкових партій на інструменті авторства Паганіні, не звернув на себе жодної уваги публіки та заробив всього 32 американських долари². Для порівняння, слід зазначити, що квиток на його концерти коштує в середньому 100 американських доларів та рідко залишається непроданим³.

Враховуючи ці зміни у світі сучасного мистецтва,

1. Станом на сьогодні вартість цієї 30-грамової бляшанки становила б не менше 10 тис. грн., відштовхуючись від актуальних цін на золото 958 проби в середньому 324 грн. за грам (За даними: <http://www.dragmet.com.ua/uk/958-ma-proba-zolota.html>). З іншими результатами творчості П'єро Мандзоні можна ознайомитись на його особистому сайті: <http://www.pieromanzoni.org/EN/works.htm>

2. Проект «Джошуа Белл грає інкогніто в метро» було організовано газетою Washington Post у межах соціального експерименту, що досліджував сприйняття, смаки та культурні переваги людей. Більш докладно див. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/04/AR2007040401721.html>

3. Більш докладно див. сайт газети Washington Post: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/04/04/AR2007040401721.html>